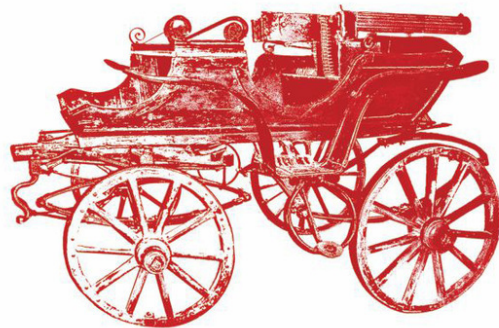

В. Савченко

Нестор Махно

Віктор Савченко

Нестор Махно

«ОМІКО»

2009

Савченко В. А.

Нестор Махно / В. А. Савченко — «ОМІКО», 2009

Нестор Махно (1889—1934) — виходець з найбіднішого селянства, який у 29 років зміг зібрати 100-тисячну армію і почав створювати на південному сході України анархістське суспільство — трудову федерацію, що проіснувала 100 днів під постійними ударами білих і червоних. Яким був Нестор Махно у реальному житті? На це питання дає відповідь книга В. Савченка, присвячена одному з найвідоміших українців ХХ століття.

Содержание

Нестор Махно	5
Конец ознакомительного фрагмента.	18

В. Савченко Нестор Махно

Нестор Махно

Махно – один із найяскравіших лідерів українського народу, якого порівнюють з Робін Гудом, Спартаком, «товаришем Че»... Виходець із найбіднішого селянства України, з кількома класами початкової освіти, у 29 років він зумів організувати 80-тисячну армію під фантастичним прапором анархії. Унікальність махновського руху полягає в тому, що, захопивши південний схід України (з населенням у 2 млн.), Махно почав проводити перший у світі експеримент зі створення анархістського суспільства. Саме ця анархістська південноукраїнська трудова федерація, перебуваючи під безперервними ударами білих і червоних, зуміла проіснувати 100 днів!

* * *

Анархізм – стрибок у невідоме, романтична мрія про утвердження загальної рівності, свободи і справедливості. На початку ХХ ст. анархізм притягував палких, мрійливих юнаків, що вірили в стихію бунту й у вирішальну роль особистості, здатної повернути хід історії. Анархізм був способом життя, філософією, мораллю, тактикою і стратегією, заповітною мрією. Анархізм дарував ілюзію скасування всілякої нерівності, в тому числі й нерівності між центральною владою та провінцією, бо відкидав поняття центральної влади взагалі. П. Кропоткін писав: «Анархія не є синонім безпорядку та хаосу, це – ідеальний суспільний лад, заснований на взаємодопомозі, солідарності, вільній кооперації при негації централізму». У 1903—1905 рр. створюються підпільні анархістські групи в Одесі, Ніжині, Катеринославі... Навколо П. Кропоткіна утворилося ядро анархістів, що мріяли про комуністичне суспільство без держави та без керівництва масами з боку чиновників чи партії.

* * *

26 жовтня 1888 р. в сім'ї Івана Родіоновича Махна (селянина села Гуляйполя, кучера у заводчика Кернера) та його дружини Євдокії Матвіївни (в дівочтві Передерій) народився п'ятий син, якого наступного дня хрестили на ім'я Нестор. Коли Несторові не виповнилося ще й року, помирає його батько, а мати залишається у великій матеріальній скруті з п'ятьма синами: Карпом, Савою, Григорієм, Омеляном та Нестором. Нестор Махно згодом писав: «Погано пригадую своє раннє дитинство, позбавлене звичних для дитини ігор та веселощів, затьмарене великою скрутою і нестатками, в яких перебувала наша сім'я...» З дитинства Нестор працював підпаском, конюхом, маляром у фарбувальній майстерні, продавцем вина... Існують суперечливі відомості про освіту Нестора. Сам він згадував, що закінчив 4 класи початкової земської школи.

У 1904 р. Нестор наймається на завод сільськогосподарських машин Кригера, працював на відливанні чавунних коліс. У 1906 р. до Гуляйполя приїхав молодий чех, що народився у Гуляйполі, – Вальдемар Антоні. Антоні був анархістом, брав участь у страйках, терористичних актах, експропріаціях. Антоні влаштовується на завод токарем і організовує з робітників анархістську групу «Спілка бідних хліборобів». Нарівні з Антоні роль лідерів анархістів взяли на себе брати Семенюти – Прокіп та Олександр. У своїй хаті вони друкували на гектографі

анархістські листівки, що закликали селян до бунту, до підпалів маєтків, до саботажу аграрних реформ. Гуляйпільська анархістська група – «Спілка бідних хліборобів» – спочатку маскувалася як самодіяльний театральний гурток при заводі. Театральність, романтика, розрахунок на ефект були характерні для анархістів. Молодий Нестор, записавшись у театральний гурток, виявив бажання вступити до «таємної організації». 14 жовтня 1906 р. відбулося перше «бойове хрещення» Нестора. Троє озброєних анархістів у чорних масках увірвалися до будинку місцевого торговця і стали вимагати видати на користь «бідних хліборобів» 500 руб. Торговець видав революціонерам лише 151 руб. Через місяць Нестор брав участь у нападі анархістів на помешкання господаря заводу Кернера. Тоді було захоплено 425 руб. та злиток срібла.

У кінці 1906 р. Махно вперше був заарештований за звинуваченням у тероризмі, потрапив під нагляд поліції, але за браком доказів був звільнений. У вересні 1907 р. Нестор з двома товаришами пішов на «екс» до села Гайчур. Напад був невдалим... Наступного дня Махно вступив у стрілянину з поліцейськими, під час якої був випадково поранений гуляйпільський селянин. Через кілька днів Антоні та Махно були заарештовані й опинилися у в'язниці за участь у перестрілці. Антоні був відпущений з-під варти за відсутністю доказів. Йому вдалося підкупити свідків, і вони відмовилися від свідчень про те, що по них стріляв Махно, і Нестор 4 липня 1908 р. був звільнений під заставу у 2 тис. руб.

27 серпня 1908 р. Махно знову був заарештований. Йому інкримінували вбивство провокатора. «Для історії» залишилася поліцейська картка «злочинця» Н. Махна, в якій констатовалося, що Махно мав зріст 2 аршини і 4 вершки, карі очі, темно-русяве волосся, шрам на лівій щоці, що він розмовляє малоросійською та російською мовами, православний, на час арешту грошей та цінних речей не мав...

Слідство у справі гуляйпільських анархістів тяглося близько півтора року. На слідстві Нестор сказав, що ні до якої розбійницької ватаги не належить, а є членом політичної революційної організації, що виборює свободу. У березні 1910 р. військовий суд розглядав справу 13 гуляйпільських анархістів. Суд засудив до страти на шибениці 5 анархістів, одним з яких був Махно. 52 доби просидів Нестор у камері смертників. Такий тривалий час пояснюється захворюванням Махна на тиф. Тяжка хвороба врятувала смертника, який відмовився підписати клопотання про помилування. Мати Нестора з'ясувала у військового прокурора, що пом'якшення вироку її синові можна добитися, довівши, що на момент карного злочину Нестор був неповнолітнім і звернулася з проханням про помилування у всі інстанції. Мати наполягає на перегляді справи у зв'язку з неповноліттям, Нестора (повноліття тоді досягали у 21 рік). Смертна кара Махнові була замінена довічною каторгою.

Із серпня 1911 р. Нестор відбував каторгу в мурах Московської центральної тюрми (Бутирки). Усі спроби втекти звідти, здійснювані Махном, завершилися невдало. Глибока депресія, холод карцеру спровокували тяжке захворювання на туберкульоз, що змусило тюремного лікаря видалити Несторові одну легеню... У в'язниці Нестор отримав «університетську», як сам він пізніше жартував, освіту. У Бутирках була чудова бібліотека – як губка він вбирав політичні знання своїх співкамерників. Близько зійшовся Нестор із Петром Марінім (П. Аршинов), з яким упродовж 20 років підтримував дружбу. Долі цих бунтівників з моменту зустрічі міцно сплелися.

2 березня 1917 р., коли повсталий народ уже повністю контролював становище в Москві, політичні в'язні вийшли з московських тюрем із ореолом героїв-мучеників. Біля тюремних брам їх зустрічали веселі натовпи людей з квітами та подарунками. Серед звільнених були й анархісти Махно та Аршинов. У кінці березня 1917-го Махно приїхав до рідного села, де його захоплено зустріли земляки як «заслуженого революціонера». На хвилі революції влада у волосному центрі перейшла до виборного Комітету громадського порятунку, до складу якого увійшов Махно як голова Селянської спілки Гуляйпільської волості. Махно став головою міс-

цевих рад та очолював майже всі виборні організації села: земельний комітет, профспілку металістів та деревообробників, районну міліцію, лікарняну касу.

Користуючись хаосом у країні під час заколоту Корнілова, суперництвом політичних блоків в Україні, Комітет захисту революції Гуляйполя, очолюваний Махном, ухвалив рішення про роззброєння буржуазії та ліквідацію майнових прав на фабрики та на землю. Анархісти озброїли робітників Гуляйполя, роззброїли кількох офіцерів, вигнали чиновників. Ті ж представники буржуазії, що залишилися, виплатили велику контрибуцію. Влада у Гуляйполі переходить до ради та Комітету захисту революції, тобто до Махна. З'їзд рад Гуляйпільського району, що відбувся у вересні 1917 р., закликав ігнорувати будь-які вказівки Тимчасового уряду, Центральної ради і перебрав усю повноту влади у волості на себе. На півдні Російської республіки було створено маленьку безвладну державу із населенням до 40 тис. – Гуляйпільську комуну.

На початку січня 1918 р. більшовики Олександрівська оголосили повстання проти Центральної ради, закликавши на допомогу анархістські загони Махна та Никифорової (близько 400 бійців). Було створено ревком, куди крім більшовиків та лівих есерів увійшли анархісти: М. Никифорова (товариш голови) та Н. Махно. У січні 1918-го махновці брали участь у боях за Олександрівськ, які закінчилися встановленням влади Рад. Через кілька днів Махно вийшов зі складу ревкому з міркувань несумісності його анархістських поглядів з діяльністю ревкому.

19 лютого німецькі та австро-угорські дивізії, за згодою з Центральною радою, почали наступ у глиб України. Загальна чисельність військ, що наступали, становила 450 тис. вояків. Так званий радянський уряд України не мав жодних шансів протидіяти наступу і на початку березня 18-го переїхав до Полтави, потім – до Катеринослава, а в липні остаточно зник, як і сама та влада, яка була ним керована. Махно та гуляйпільські анархісти не визнавали жодних угод з німецьким імперіалізмом. 3 квітня 1918 р. Катеринослав був окупований австро-німецьким військом.

На початку квітня 18-го німецько-австрійські війська опинилися поблизу Гуляйполя. Махно отримав від більшовиків 3 тис. гвинтівок, 11 вагонів набоїв та 6 гармат. До Гуляйпільського полку самооборони зголосилася тисяча охотників. Командиром полку було обрано колишнього офіцера А. Волоха, Махно став начальником штабу полку. Махно подався на ст. Волноваха до штабу командувача Червоної армії – за вказівками з приводу оборони. У цей час Гуляйпільський полк відмовився іти на фронт, заколотники роззброїли анархістів полку. Наступного дня до Гуляйполя увійшли частини австро-угорського війська. Каральний загін спалив батьківську хату Махна, розстріляв Несторового брата – Омеляна. Нестор від'їхав до Царицина, потім подався до Астрахані. Півмісяця Махно працював у місцевому агітвідділі, спілкувався з анархістами, співпрацював у їхній газеті «Мысли самых свободных людей». У цій газеті під своїм прізвиськом Скромний Махно вмістив свого першого друкованого вірша.

У червні 1918 р. Махно дістався до Москви, де сподівався знайти відповідь на важливе для себе питання про майбутнє анархістського руху, мріяв знайти підтримку ідеологів та «напівбогів» анархізму. Однак те, з чим він зіткнувся в анархістському середовищі столиці, він назвав «розвалом», «балаканиною», «паперовою революцією». Анархісти вважали, що Жовтневий переворот є лише шаблями на шляху до справжньої анархічної революції – «третьої революції». Ця революція мала знести диктатуру більшовиків, як і владу взагалі, та встановити анархічний комунізм. «Мирне співіснування» більшовиків з анархістами було припинене в ніч на 12 квітня 1918 р., коли загони ВЧК силою роззброїли анархістські загони. Втрати анархістів у вуличних боях у Москві, а також після розстрілів на місці становили близько 100 людей. У Радянській Росії анархістів відсунули від будь-якого впливу на уряд, їм перешкождали вести пропаганду в масах.

У Москві Махно із захопленням слухав лідерів-теоретиків анархізму, зустрічався зі своїм другом П. Аршиновим. Велике враження на майбутнього батька справила зустріч із Петром

Кропоткіним – старійшиною російських анархістів. Зустрівся Махно і з комуністичними лідерами В. Леніним та Я. Свердловим. За розпорядженням Леніна В. Затонський (член Всеукраїнського бюро з керівництва повстанською боротьбою) зробив Махнові фальшивий паспорт громадянина Української держави Івана Шепеля – колишнього офіцера-фронтовика, вчителя, видав невелику суму грошей, революційну літературу, дав інструкції, як перейти український кордон. 12 червня 1918 р. Махно сів на потяг Москва—Курськ. У Курську Махно зустрів свого товариша, анархіста Олексія Чубенка. Махно з Чубенком вирішили разом пробиратися додому. Діставшись до нейтральної зони, Махно начепив погони штабс-капітана, а Чубенко – погони прапорщика, що дало їм можливість проїхати від Белгорода до ст. Лозової. За 20 верст від Гуляйполя Махно й Чубенко зіскачили з потяга і розчинилися в степу.

У травні 1918 р. в Україні запалало полум'я селянського повстання. Реакційна внутрішня політика гетьманського уряду, повернення поміщиків, найрізноманітніші реквізиції в селах, ліквідація демократичних інституцій, панування іноземного війська та гостре відчуття національного приниження сколихнули український народ. Каральні загони мордували село, відбирали збіжжя, влаштовували розстріли й показові побиття непокірних. Переховуючись у селі Рождественка, Нестор сповістив про свою появу на батьківщині близьких людей.

У середині липня 1918-го Махно таємно відвідує Гуляйполе, де утворює ініціативну групу для підготовки повстанської боротьби та рухливі терористичні групи для нападів на маєтки та підрозділи гетьманської варти. У подальшому планувалося напасти на Гуляйполе, захопити село і надрукувати там відозву про початок повстання. Махно поєднував у собі непересічну хоробрість та артистизм, що виявлялось у напівтеатралізованих дійствах. Вирішивши підірвати австрійський штаб у Гуляйполі, Махно з І. Лютим переодяглися у панночок, сховавши під спідницями бомби. Але підірвати штаб так і не вдалося, бо першого разу він був порожній, а наступного дня біля нього були жінки й діти, і Махно відмовився від плану, вважаючи, що від нього можуть загинути невинні.

Після нападу на філію банку Махно мав 28 тис. карбованців. За 4 тис. карбованців у селян було придбано кулемет, який встановили на трофейному тарантасі, запряженому четвіркою коней. Так у серпні 1918 р. у світі з'явився новий вид озброєнь – тачанка. На тачанці було піднято чорний прапор, на якому майоріли слова «СТРАШНА СМЕРТЬ БУРЖУЯМ – ВЕСЕЛЕ ЖИТТЯ БІДНЯКАМ».

Уникаючи переслідувань, Махно подався у Дніпровські плавні. Звідти він вів партизанську боротьбу та приєднав до свого загону загін гайдамаків. У сутичках з махновцями було вбито 8 офіцерів та вартових, в полон потрапили 5 австрійців. Махновцям дісталися 16 гвинтівок, кулемет, 15 коней. Поповнення загону Махна залежало від зброї, тому одним з головних завдань махновців було здобуття трофейної зброї.

У середині вересня сформувався махновський загін, який вже був здатен виконувати бойові завдання, – 120 шабель при 4 кулеметах. Загін Махна несподівано увірвався до Гуляйполя, але в селі виявилось багато австрійських вояків. Після короткого зіткнення з австріяками махновцям довелося тікати. Для підготовки «удару зсередини» до Гуляйполя було спрямовано кількох махновців із возами гвинтівок. 16 жовтня, скориставшись відсутністю основних австрійських сил, махновці напали на Гуляйполе. У неділю, коли був ярмарок, на ярмаркову площу виїхало кілька возів, у яких були заховані кулемети та гвинтівки. Дядьки з возів несподівано відкрили вогонь по групі австрійських солдат. Частина переляканих солдат, піднявши руки над головами, гукали: «Ура, Махно!» Цієї ж миті почав бити дзвін гуляйпільської церкви. До центру села попрямували гуляйпільці, озброєні Махном. Після короткої стрілянини загін у 85 австрійців капітулював. Повстанці захопили австрійську бригадну касу – частину грошей Махно роздав полоненим «для придбання квитка додому». З телеграфу Махно розіслав телеграму про перемогу повстання в Гуляйполі, про встановлення тут Радянської влади, закликавши всіх селян і робітників України почати загальне повстання, наслідуючи приклад Гуляй-

поля. Для керівництва місцевим життям було обрано ревком і Революційно-повстанський штаб. Однак наступ значних сил супротивника змусив Махна після кількох годин бою залишити село.

Вислизнувши із оточеного Гуляйполя, Махно із сотнею повстанців прибув до с. Дібровка, в районі якого діяв повстанський загін під керівництвом матроса-анархіста Федора Щуся. Коли загони Махна (120 бійців) і Щуся (53 бійці) об'єдналися, Щуся деякий час не визнавав Махна командиром. Однієї ночі Дібровку оточив загін австрійців, гетьманських вартових, місцевих поміщиків та німецьких колоністів. Вийшовши непомітно вночі із села, махновці на світанку, коли село зайняли перші групи ворога, раптово напали і відбили 4 кулемети та 20 коней, захопивши 80 полонених. Наступного дня до ворога надійшли додаткові підрозділи війська з батареєю, яка почала систематичний артобстріл позицій повстанців. Ситуація стала критичною, повстанці не витримали натиску й почали розбігатися. Під командою Махна й Щуся залишилося лише 30 бійців, які разом із командирами оборонялися, відходячи в глибокий ліс. Махно переконав повстанців, що не все ще втрачено і є можливість вирватися з «вогняного мішка». Махновці несподівано налетіли на ділянку оточення, яка складалася з гетьманської варти. Прорвавшись крізь ланцюг і не втративши жодного бійця, махновці з тилу вдарили по розгублених вартових і змусили їх тікати. Через кілька годин Махно зібрав повстанців, що порозбігалися по степу, і взяв Дібровку, де австрійський загін охороняв полонених. Ця знаменна подія сталася 28 жовтня 1918 р. Успіх у цьому бою створив славу Махнові серед повстанців, і вперше саме тоді, після бою, вони назвали його батьком. З того часу це слово стало невіддільним від Махна, і селяни побачили в Несторові свого оборонця і виявляли до нього повагу та відданість.

* * *

Наприкінці жовтня махновці курсували поблизу Гуляйполя, здійснюючи напади на ст. Гайчур, Чаплине, Пологи, Гришине та Славгород, руйнуючи залізничні колії та пускаючи під укіс ешелони з австрійцями. 30 жовтня Махно знов увірвався до Гуляйполя, де тримався три дні. Деморалізовані австро-угорські солдати відмовилися воювати з махновцями. Австрійське командування та гетьманський уряд кинули проти Махна частини 12-го австро-угорського корпусу та 8-го корпусу гетьманських військ. Ці сили витіснили махновців з району Гуляйполя. При спробі захопити поїзд зі зброєю на ст. Новогупалівці махновський загін був розгромлений силами гетьманців та австрійців. Під Махном було вбито коня. У ніч проти 15 листопада відбувся бій махновців з австро-угорськими частинами біля с. Темирівки. Частина махновського загону розбіглася, інші невеликими групами намагалися боронитися. 10 повстанців на чолі з Махном були оточені на околиці села. Батько з ручним кулеметом у руках бігав вузькими вуличками і відстрілювався, поки не був поранений. Щуся було поранено в обидві ноги, і він не міг керувати боєм. З десяти повстанців, що залишилися з Махном, сімох було вбито, а один, щоб не здаватися, застрелився. Махно, який спливав кров'ю, також вирішив звести рахунки з життям... Але друзі врятували його. Незважаючи на шалений вогонь, вони пробралися до батька й перетягли його до тачанки, посадивши на схрещені гвинтівки. У цьому бою загинуло й потрапило в полон більш ніж 200 махновців... У 20-х числах листопада гетьманська пропаганда поширила інформацію про те, що «...Махна вбито, а банду його розгромлено».

* * *

Тим часом у світі сталися важливі події, що докорінно змінили становище і в Україні. У жовтні 1918 р. Німеччина й Австро-Угорщина зазнали цілковитої військової катастрофи. Успішний наступ сил Антанти, економічна й політична криза, революційні настрої та національні рухи зруйнували Австро-Угорську імперію, яка в кінці жовтня вийшла з війни і капітулювала.

11 листопада 1918 р. Німеччина капітулювала перед Антантою. Того ж дня було оголошено про поступову евакуацію з України всіх німецьких та австро-угорських військ. У середині листопада 18-го Директорія підняла всеукраїнське народне повстання проти гетьманського режиму. Ці події допомогли махновському загону, який опинився на краю загибелі, продовжити боротьбу.

27 листопада загін Махно захопив Гуляйполе та навколишні села і затвердився цього разу тут надовго. Махно здійснив реорганізацію свого війська, намагаючись із дрібних загонів створити вільні батальйони. Гуляйполе стало центром усього революційного руху Катеринославщини та Північної Таврії. Тут були утворені органи управління територією, підконтрольною повстанцям, та керівництво самим рухом – революційна рада і штаб повстанців. Махно був обраний командувачем усіх повстанських загонів та начальником штабу, а його військо стало називатися махновцями. На початок грудня загін Махна вже складав з 3 тис. повстанців при 30 кулеметах та 6 гарматах.

14 грудня гетьман Скоропадський зрікся влади й виїхав за кордон. Почалося будівництво нової Української Народної Республіки. Однак уже через кілька днів без оголошення війни Радянська Росія повела наступ на Україну. Командувач червоного війська, що просувалося на Харків, В. Антонов-Овсієнко розіслав директиву всім повстанським загонам України, вимагаючи від них підтримати просування Червоної армії.

13 грудня 1919 р. махновська делегація підписала угоду з петлюрівцями, за якою махновці мали організувати фронт проти білих. Махновці отримали від республіканців вагон набоїв та піввагона гвинтівок і вибухівки. Погіршення стосунків між махновцями та силами Директорії відбулося після подій 20—21 грудня у Катеринославі – петлюрівці розігнали міську раду і ревком більшовиків. Губревком оголосив ультиматум із вимогою звільнити заарештованих більшовиків, погрожуючи при цьому повстанням робітників міста. Більшовики переконали Махна в «антинародності та буржуазності» Директорії УНР. До батька прибув представник губкому більшовиків з метою спрямувати махновські загоны на Катеринослав. Він запропонував Махнові посаду головнокомандувача радянських революційних військ Катеринославського району й обіцяв частину трофейної зброї, що буде здобута під час захоплення Катеринослава. ЦК КП(б)У дозволив місцевим парторганізаціям входити до воєнного союзу з Махном. У червоних у Катеринославі було близько тисячі бійців, Махно привів ще 700 бійців. Розрахунок Махна спирався на раптовість нападу. Було визначено головну ділянку прориву – міст через Дніпро. Залізничники пустили по мосту порожній потяг, а за ним потяг, де у вагонах ховалися махновці. Цей же махновський потяг прибув на катеринославський вокзал і зненацька захопив його. Почався запеклий бій у місті. Над вечір 28 грудня повсталі захопили більшу частину міста. Махновські загоны здобули великі трофеї: 10 тис. гвинтівок, 26 кулеметів, 4 гармати... Махновці вирішили частину трофеїв вивезти залізницею до Гуляйполя. Місцевий більшовицький ревком намагався перешкодити цьому. Махно, як командувач повстанського війська, вимагав однакового представництва у Катеринославському ревкомі від більшовиків, лівих есерів та махновців-анархістів, поставив вимогу – оголосити вибори до ревкому, а після відмови виконати ці вимоги вирішив не підкорятися рішенням ревкому. 31 грудня 1918 р. свіжі сили військ УНР легко розгромили махновський загін, що утримував оборону міста. У Катеринославі почалася паніка, робітничі більшовицькі загоны не підкорялися Махнові. Багато махновців при відступі потонули під кригою Дніпра або загинули у вуличних боях.

5 січня 1919 р., після того як унаслідок розгрому у Катеринославі Махно повернувся до Гуляйполя, земляки висловили йому своє невдоволення. Матері загинув звинуватили ватажка у смерті своїх синів. Махно пояснив розгром зрадою більшовиків та їхніх загонів. На запитання, де решта бійців, батько крізь зуби процідив: «У Дніпрі». Стосунки між Махном та більшовиками зіпсувалися. Більшовики позбавили Махна звання головнокомандувача

повстанського війська Катеринославщини. Махно «...лаяв більшовиків і говорив, що треба до біса порозганяти всі більшовицькі штаби, тоді повстанці будуть з нами».

* * *

На початку січня 1919 р. Махно вирядив загін Петренка (800 бійців) на північ Катеринославщини. За Павлоград та Лозову махновці вели запеклі бої проти частин армії УНР. Більшовицький загін роззброїв махновців й заарештував Петренка. Після цього Махно направив проти червоних повстанців чималий загін під командою Петренкового брата, який звільнив заарештованого брата і розігнав більшовицький штаб. Невдало склався наступ махновців проти загонів німецьких колоністів, організований у добровольчу Єгерську бригаду.

3—4 січня 1919 р. на вокзалі ст. Пологи відбувся повстанський з'їзд, на який прибули 40 делегатів від загонів та місцевого населення. З'їзд висловився за створення «вільних рад», що діяли б без насильства з боку військових чи партійних діячів. Під оруду рад переходив розподіл землі та реманенту, доля маєтків. З'їзд обрав оперативний штаб війська – вищий військовий орган фронту і тилу. Махно залишався командувачем усього війська. Штаб мав злити загони в полки, формувати нові частини. Складним видавалося обмежити свавілля отаманів місцевих загонів, що не бажали підкорятися штабові. З'їзд озброїв штаб директивою про те, що всі ті загони, які не підкоряються рішенню штабу, підлягають роззброєнню, а їхні командири будуть віддані до загальноповстанського суду.

Махновський фронт поділявся на 4 основні ділянки. Було створено 5 повстанських полків імені батька Махна, «чорна сотня» – охорона Махна, кінний загін Щуся. Усього махновське військо нараховувало 8—10 тис. багнетів.

У кінці грудня 1918 р. частини Добровольчої армії (до 5 тис. бійців) висадилися в Генічеську, Маріуполі, Бердянську і захопили узбережжя Азовського моря. До Добровольчої армії приєдналися білогвардійські частини Кримсько-Азовської добровольчої армії, висунуті з Криму до Мелітополя, та Єгерська бригада самооборони німецьких колоністів (разом 5 тис. багнетів). У середині 1919 р. білі просунулися у «вільний район». Оборона Гуляйполя стала найбільш героїчним епізодом махновського руху. Кілька разів Гуляйполе переходило з рук у руки. Не маючи озброєння, в бій ішли резервні махновські загони з вилами, списами, сокирами. Махновське командування вирішило за будь-яку ціну відстояти «вільний район». Під час боїв за село загинуло до 500 махновців. Повстанців білі в полон не брали, а вішали вздовж доріг або розстрілювали в балках. Білі стратили 20 мешканців села, в тому числі й брата Нестора – Карпа. Махно пообіцяв односельцям помститися білим, де б вони не були.

23 січня неподалік від фронту в с. В. Михайлівка відкрився перший з'їзд селян і повстанців «вільного району». На з'їзді були присутні близько 100 делегатів. Махно не був на цьому з'їзді, бо перебував на передовій. З'їзд ухвалив рішення про мобілізацію до армії Махна всіх фронтників, прийняв резолюцію на підтримку махновського руху і постановив створити в районі «вільну раду». Махно на чолі тисячі повстанців пішов у наступ на ст. Гуляйполе. По коліно в снігу Махно йшов у перших лавах наступальників, підбадьорюючи їх міцними слівцями. У боях 27—28 січня махновці відбили Гуляйполе у білих, але бої на південній околиці села і за Пологи точилися ще 10 днів.

21 січня червоні частини Павла Дибенка захопили Синельникове і надіслали махновцям телеграму з пропозиціями про переговори щодо воєнного союзу. Частини Дибенка становили тоді 4 тис. піхотинців при 50 кулеметах і 18 гарматах. Але їм вдалося 26 січня вибити з Катеринослава загони армії УНР. Дибенко і махновський посланець Чубенко зустрілися в Синельниковому і склали угоду про спільну боротьбу з Директорією і білогвардійцями. За угодою махновці підпорядковувалися оперативному командуванню П. Дибенка (командир групи військ Катеринославського напрямку, потім Першої Задніпровської дивізії), зберігаючи свою внут-

рішню структуру і незалежність, виборність, самодисципліну, самоназву, чорні прапори. На початку лютого 1919-го махновці отримали від командування українських радянських частин 9 тис. гвинтівок, 20 кулеметів, батарею гармат, панцерний потяг, трохи амуніції та грошей.

31 січня 1919 р. панцерний потяг комдива Дибенка прибув на ст. Пологи, де на його честь махновці влаштували парад свого війська. У цей час панцерний потяг білих прорвав махновський фронт. На ліквідацію прориву був спрямований панцерний потяг Дибенка і гуляйпільці, озброєні щойно привезеними комдивом кількома тисячами гвинтівок. Перемога над білими, захоплення їхнього панцерного потяга та близько сотні полонених, що були привезені до Гуляйполя, викликали загальне піднесення у «вільному районі». На переговорах з Дибенком Махно заявив про своє можливе керівництво загонами Червоної армії, погодився прийняти призначених комісарів, створити політвідділи у полках.

У лютому 1919-го Махно вдруге одружився. Його дружиною стала Галина (Агафія) Андріївна Кузьменко, 22 років, що народилася в родині писаря жандармської канцелярії. Галина закінчила вчительську семінарію і з 1916 р. працювала у школі Гуляйполя. Вона брала участь у всіх походах махновців і мала великий вплив на рішення батька. В армії вона займалася як культпросвітницею, так і шкільною роботою.

У листопаді 1918 р. у Курську відбулася установча конференція Конфедерації анархістських організацій України «Набат». На конференції було задекларовано: «Українська анархістська революція стане першою у серії світових анархістських революцій». Початком такої революції анархісти вважали повстанський рух українського селянства. З лютого 1919 р. «набатовці» зробили ставку на Махна і подалися до Гуляйполя «для культурної праці». Групи «Набату» існували у містах: Олександрівськ, Київ, Одеса, Єлисаветград, Харків, Катеринослав та ін. (усього у 35 містах).

14 лютого 1919 р. між командуванням Червоної армії і махновцями було підписано офіційну угоду – махновські полки входили до 1-ї Задніпровської дивізії як 3-тя революційно-повстанська бригада імені батька Махна. Комбригом був затверджений Махно, і всі виборні партизанські командири залишилися на своїх місцях. До махновського штабу й полків були направлені політкомісари. Оперативне й адміністративне підпорядкування частин Махна начдиву Дибенкові і командувачу Антонову-Овсієнку передбачало збереження автономії внутрішньої організації бригади, виборного командування, добровільної мобілізації, самодисципліни, права бригади лишитись у Приазов'ї і збереження чорних прапорів. Усі махновські частини зливалися в полки, що отримували військово-спорядження, продовольство, фураж, гроші за штатним розкладом частин Червоної армії. Перед махновцями було поставлено завдання зайняти фронт проти білих уздовж 180 км і повести наступ на Ростов.

12—16 лютого у Гуляйполі відбувся II з'їзд повстанців і селян 35 волостей (245 делегатів), що затвердив союз із Червоною армією. У ході з'їзду анархісти критикували більшовицьку диктатуру і встановлення влади ніким не обраного Раднаркому України, охарактеризувавши уряд більшовиків як уряд «самозванців-призначенців». У своїй промові Махно вказав, що переслідування анархістів у РРФСР, закриття їхніх газет, придушення зброєю виступів трудящих – весь цей російський досвід не повинен повторитися в Україні. Позиція з'їзду відбилася у резолюції, де був висловлений протест проти більшовицької «монополії на революції», проти арештів і розстрілів представників «революційних організацій». З'їзд закликав будувати вільне суспільство – безвладне й деполітизоване. Велике значення мало рішення про створення Військово-революційної ради «вільного району» (державна у державі). Махновський з'їзд затвердив урівнений розподіл землі між селянами, вирішив вимагати від центру автономії «вільного району».

У лютому 1919-го більшовики почали масові арешти лівих есерів і анархістів на Півдні України. Ці дії союзників викликали погрози Махна відставкою з посади комбрига. Рада «вільного району» вимагала припинення «... партійного цькування лівих партій», недопущення в

районі партійної диктатури та ЧК, затвердження виборності в радянських організаціях, представництва в Олександрівському виконкомі. До махновської бригади записалося до 24 тис. людей, але тільки 7 тис. були озброєні, інші ж були відправлені по домівках за браком зброї та амуніції.

10 березня почався наступ 1-ї Задніпровської дивізії у Приазов'ї. Протягом першого тижня наступу були здобуті значні перемоги над Добровольчою армією, яка залишила Північну Таврію. Махновці захопили Волноваху, Бердянськ, підійшли до Маріуполя. Кораблі французької ескадри, що стояли в маріупольському порту, обстрілювали махновців із 60 гармат. Близько 5 тис. білогвардійців, затиснутих у місті, здійснили низку відчайдушних контратак, однак усі вони зазнали поразки. 29 березня махновці захопили місто Маріуполь, білі намагалися втримати хоча б порт, який вони відчайдушно боронили. Згодом білі завантажилися на транспортні судна, подалися до Таганрога. Після взяття Маріуполя 4 полки вирушили на Таганрог. Червоний комдив пропонував нагородити Махна орденом Червоного Прапора. Командувач Українського фронту В. Антонов-Овсієнко називав тоді махновський рух «серйозним» і «героїчним».

3 березня 1919 р. по селах почалося стягнення продрозкладки. Безконтрольність, дике свавілля влади нагадували звичайний грабунок. Масові насильства продзагонів при вилученні хліба в українських селах призвели до вибуху багатьох селянських повстань.

Командарм 2-ї Української радянської армії телеграфував Антонову-Овсієнку: «Місцеві ЧК ведуть посилену кампанію проти махновців, у той час коли махновці воюють на фронті, в тилу їх переслідують за належність до махновського руху... дурнувати витівками дрібні «надзвичайки» провокують махновське військо та населення на бунт проти Радянської влади». Махновська контррозвідка попередила Махна про запланований у ЧК замах на нього. Махно вирішив створити особливий полк-«завісу», щоб закрити «вільний район» від проникнення комісарів. Батько заявляв: «Комісари не повинні бути шпигунами і контролерами на цій території, має бути припинена агітація проти махновщини...»

10 квітня 1919 р. Гуляйпільська рада організувала III з'їзд представників 72 волостей і повстанців (від 2 млн. селян). З'їзд висловився проти системи «призначенства» згори, вимагаючи самоврядування на місцях та широкої виборності на всі державні посади зі складу місцевих трудівників. З'їзд вирішив не піддаватися закликам військового повстання проти влади, тому що повалення влади покликала в життя іншу владу – не кращу, а, найпевніше, гіршу. З'їзд вирішив домагатися волі в межах існуючої червоної системи: створювати вільні громади та економічні спілки, соціалізуючи підприємства. Батько на з'їзді тримався в тіні від політичних баталій і прагнув утримати повстанців від повстання проти Радянської влади, пропонуючи гасло: «Іти окремо, бити разом!» Але начдив Дибенко заборонив з'їзд як «...відверто контрреволюційний», вимагаючи розпустити махновську раду і припинити анархістську пропаганду. Він попереджав, що організатори з'їзду будуть оголошені поза законом.

4—9 квітня 1919 р. білий 3-й кінний Кубанський корпус генерала Шкуро (2 тис. шабель) розбив частини 8-ї та 13-ї радянських армій Південного фронту біля Юзівки. Сусідня з махновцями 9-та дивізія 13-ї армії в паніці втекла з позицій, оголивши лівий фланг махновської бригади, що залишилася на фронті. Кіннота Шкуро прорвалася у тил махновцям, захопивши Волноваху та Маріуполь. Опинившись перед загрозою повного оточення та знищення, махновці відступили на 25 верст.

Г. Сокольников, член РВП Південного фронту, в телеграмі Леніну та Раковському пропонував приборкати Махна, «чий престиж похитнувся». Він бажав перекласти провину за відступ на махновців. Резолюція Леніна на цю телеграму була промовиста: «Треба підтримати». М. Подвойський – голова Вищої радянської військової інспекції – рекомендував віддати під суд Ревтрибуналу «за бандитизм і контрреволюцію» Махна та його командирів. Харківські «Известия» в статті «Геть махновщину!» відзначали, що «незаконний» гуляйпільський з'їзд

відзначався «...ганебною, нестримною агітацією проти радянської влади». Закінчувалася ця публікація думкою, що «...неподобствам, які чиняться в царстві Махна, має бути покладено край».

У телеграмах до Центру Дибенко запропонував спрямувати надійні частини радянської армії до Гуляйполя, захопити Махна та його штаб, махновців роззброїти та розформувати «... навіть із боєм, коли буде потреба». На 24 квітня Дибенко спланував убивство Махна, викликавши його до свого штабу на нараду. Антонов-Овсієнко заборонив Дибенкові вдаватися до терору і втручатися у справи Махна, а махновська контррозвідка попередила Махна, щоб він не їхав до штабу.

28 квітня махновці вибили білих з Маріуполя та Волновахи, наблизившись до Юзівки та Таганрога. Командувач Антонов-Овсієнко, у телеграмі урядові УСРР вимагав «... негайно припинити цькування махновців, що має провокаційний характер». Висновки свого візиту до Махна Антонов-Овсієнко виклав у телеграмі Раковському, вказуючи, що Махно проводить агітацію за «єдиний фронт» проти білогвардійців, що батько до агітації проти більшовиків не причетний, а на III гуляйпільському з'їзді не був і його резолюцій не підписав, що бандитизму в частинах Махна не помічено, а повстанці «кадр чудовий, але потребує обробки». Антонов-Овсієнко дав згоду на розгортання махновської бригади в дивізію. У той же час Троцький та командування Південного фронту надіслали телеграми до всіх інстанцій із заборною розгортання дивізії. Троцький і К^о продовжують постачати махновську дивізію як бригаду, а з середини травня взагалі припиняють будь-яке постачання махновців.

7 травня на махновській раді було прийнято рішення про переформування бригади в дивізію ім. Махна та обрано командиром цієї дивізії самого Махна. Махновці утримували найважливішу ділянку фронту – 110 верст, від Азовського моря до ст. Кутейникове.

На початку квітня в Єлисаветграді відбувся з'їзд Конфедерації «Набат». З'їзд відзначив, що більшовики застосовують репресії проти анархістів, що каральні дії влади можуть змусити анархістів ужити адекватних дій. «Бюрократизація», «придушення низів», «контрреволюційність» – такими епітетами анархісти характеризували більшовиків, звертаючись при цьому до своїх спільників та симпатиків із гаслом: «Жодних компромісів із Радянською владою!». «Набатівці» закликали організувати підпілля на заводах та у військових частинах, «всіляко підтримувати повстанський рух». До Махна прибули кілька сотень анархістів на чолі з лідером «набатівців» В. Воліним, що незабаром став другою людиною в махновському русі – секретарем махновської ради (до грудня 1919 р.).

8 травня 1919 р. отаман Григор'єв підняв на повстання проти більшовиків свою 6-ту дивізію Третьої української радянської армії (20 тис. солдатів). Григор'єв видає наказ усім своїм однодумцям: захоплюйте всі станції, формуйте загони й захоплюйте повітові міста, Київ та Харків. У перші дні повстання григор'євці досягли великих стратегічних успіхів. Військові з'єднання Української Червоної армії переходили на бік повсталих або оголошували про свій нейтралітет. 9—16 травня повсталі селяни та червоноармійці захопили Єлисаветград, Черкаси, Кременчук, Катеринослав, Миколаєв, Херсон...

Паніка охопила представників влади. Здавалося, всі три українські радянські армії повернули свої багнети і повстання приречене на успіх. Більшовицькі власті стали готуватися до евакуації з Києва. Григор'євський «Універсал» в Україні мав ефект бомби, що вибухнула, був несподіваним викликом комуністичному режимові. Отаман розраховував, що на його бік перейдуть не лише повстанці отаманів Зеленого, Ангела, Волинця, Заболотного, але й частини трьох українських радянських армій, що склалися з колишніх українських повстанців. Особливі надії поклалися на Махна. На 27 квітня 1919 р. Махно й Григор'єв призначили таємну зустріч своїх представників у Катеринославі для розгляду політичної ситуації. Однак чекісти заарештували махновських та григор'євських представників.

Доля повстання Григор'єва великою мірою залежала від позиції Махна. Григор'єв надсилав Махнові телеграму зі словами: «Від комісарів, надзвичайок не було життя... Мої війська не витримали і почали самі бити надзвичайки і гнати комісарів... І ось я, отаман поза законом, жону їх за межі України... Чи не пора Вам, батьку Махно, сказати своє вагоме слово тим, хто замість волі народу проводить диктатуру окремої партії?» Більшовики вимагали від Махна видати відозву проти григор'євців, загрожуючи йому оголошенням поза законом. Однак батько заявив, що не вірить «червоній пропаганді». Махно вирішив не втручатися в конфлікт. Хоча батько і видав прокламацію «Хто такий Григор'єв», у якій отаман був названий ворогом революції й антисемітом, але в той же час він закликав ігнорувати «суперечку Григор'єва з більшовиками за політичну владу». У боях 16—24 травня частини Григор'єва були розбиті червоноармійськими групами, але отаман зміг зберегти ядро свого повстанського війська.

19 травня кінна дивізія генерала Шкуро, вдаривши у фланг 9-ї радянської дивізії на стику з махновською дивізією, прорвала фронт. Протягом першого дня наступу білі просунулися на 100 км. в глиб радянського тилу. Кіннота Шкуро вийшла в тил махновської дивізії з наміром оточити та знищити махновців. Однак Троцький вважав, що головна небезпека – «махновський сепаратизм».

* * *

З 18 травня Троцький почав бомбардувати Раковського та ЦК КП(б)У телеграфами, у яких він вимагав «...після розгрому головних григор'євських сил ліквідувати махновщину». Невиконання цього рішення, попереджав він, «обіцяє повторення григор'євської авантюри, що буде небезпечнішою внаслідок величезної популярності Махна серед селянства та червоноармійців, бо махновщина – єдина реальна влада на місцях». Троцький пропонував: «...розколоти Махна, знищивши верхівку, і переформувати частини Махна» з допомогою загону чекістів та балтійських матросів. 23 травня Троцький наказав командармові Скачкові здійснити «...радикальний перелом в устрої та поведінці військ Махна протягом двох тижнів, а якщо це виявиться неможливим – подати рапорт про відкриту непокору Махна». Однак Скачко заявив, що лідери махновців не підуть проти влади, поки існує небезпека білогвардійського реваншу, тому необхідно використати махновців проти білих. Скачко відзначав, що українські радянські частини не підуть проти Махна, а для каральних операцій проти махновців потрібні 2—3 укомплектовані «російські» дивізії.

25 травня у Києві зібралася рада оборони Радянської України за участю Троцького, на якій доля Махна була остаточно вирішена. Московське керівництво за кілька днів до цього також схвалило ідею «ліквідувати махновщину в найкоротший термін». На чолі операції було поставлено К. Ворошилова. Троцький у телеграмі Раковському пропонував почати інтенсивну кампанію дезінформації проти Махна в пресі, попереджаючи, що без неї «ліквідація махновщини не буде зрозумілою».

Махновські загопи наприкінці травня 1919 р. опинилися без набоїв, і їм доводилося розраховувати лише на багнети та шаблі. Під командою батька в цей час перебувало близько 24 тис. бійців. Махно вказував, що не може більше відправляти неозброєних людей на смерть. Свою вимогу до влади змінити ставлення до махновців батько підкріплював загрозою своєї відставки.

Махно направив телеграму своїм командирам із повідомленням про те, що він складає з себе повноваження комдива та комбрига і надає право кожному полку вибирати – чи він залишається у складі Південного фронту, чи створює самостійні загопи. Командування Південного фронту заборонило переформування махновської бригади в дивізію, розцінюючи дії Махна як такі, що рівноцінні залишенню фронту, і за які належить віддати під суд ревтрибуналу.

30—31 травня було прийнято два рішення, що давали ворогам махновців привід для нових звинувачень. Махновська комісія з проведення з'їздів оголосила про скликання 4-го з'їзду представників «вільного району» і махновських повстанців 15 липня 19-го у Гуляйполі. З'їзд мав зібратися для вирішення таких проблем: зміцнення автономії місцевих рад та «вільного району», оголошення початку анархістського експерименту, переформування дивізії Махна у незалежну Повстанську армію з 13 полків піхоти і 2 ударних груп. Повстанська армія мала б внутрішню автономію, тільки в оперативному відношенні підпорядковуючись наказам командування Червоної армії. Махно надіслав телеграму до всіх махновців та червоноармійців з пропозицією вирушати до Гуляйполя для формування нової Повстанської армії.

2 червня Троцький по телефону зв'язався з Махном і в різкій формі наказав негайно закрити махновськими частинами оголену ділянку фронту від Гришиного до Слов'янська (близько 100 верст). З цієї ділянки втекла 9-та дивізія. Махно, вказуючи на критичне становище своєї дивізії, на відсутність набоїв та зброї, відмовився передислокувати свої частини. Троцький нібито тоді заявив Махнові: «Ти розумієш різницю між собою і мною? Я головком збройних сил республіки. А ти хто такий? Я таких, як ти, розстрілював по кілька штук за день». Махно, розлютившись, обклав вождя революції добірними матюками. Це була остання розмова двох вождів. Наступного дня в газеті штабу Троцького «В пути» з'явилася стаття Троцького під назвою «Махновщина», в якій Махно називався «заколотником». Стаття закінчувалася так: «З цією анархо-куркульською розпустою пора покінчити, покінчити твердо, раз назавжди, так щоб нікому більше не кортіло».

Наказ Троцького № 107 визначив, що махновський рух має бути «стертим з лица землі» за «відкриття фронту білим», за збір «антирадянського» з'їзду. За організацію цього з'їзду, участь у ньому та розповсюдження відозв про з'їзд Троцький наказав розстрілювати. У наказах Троцького стверджувалося, що Махно «відкрито закликав до повстання проти Радянської влади на Гуляйпільському з'їзді». Але ж з'їзд не відбувся з причини захоплення району Гуляйполя білогвардійцями, а на квітневому з'їзді Махно взагалі був відсутній.

Махно відсилав кілька телеграм Леніну і Раковському, повідомляючи про свою добровільну відставку з посади і прохаючи надіслати заміну. Своє рішення Махно пояснює необгрунтованістю звинувачень з боку влади й «особистою ворожістю» Троцького, вказуючи, що така ворожість може призвести до «кривавих подій усередині трудового народу, до створення серед трудящих особливого внутрішнього фронту».

8 червня Троцький видає наказ № 108 «Кінець махновщині!» і приїжджає до Катеринослава, щоб особисто керувати боротьбою проти Махна. У Катеринославі Троцький видає наказ про створення Військово-революційного трибуналу на чолі з Г. П'ятаковим, колишнім головою уряду УСРР. Цей трибунал мав широкі повноваження, щоб «розпеченим залізом» випалити «махновщину». Розстріли заручників, розстріл за приховування зброї, розстріл родичів махновців, каральні загони та блокада сіл – така «різноманітна діяльність» була у цього кривавого трибуналу. Троцький видає наказ про розстріл усіх, хто стане «під прапори Махна».

4 червня 1919 р. махновські частини здійснили спробу контратакувати білогвардійців. Але за добу білі перешли в загальній наступ. Кінний корпус Шкуро, наступаючи на Захід, вийшов у тил махновцям. На цей час проти махновців діяла білогвардійська група, яка складалася з 14 тис. вояків, 8 панцерних потягів та 83 гармат.

Деякі махновські полки, опинившись у повному оточенні, без набоїв, повністю загинули – полонених повстанців білі страчували. Не маючи артилерійської підтримки, вони з холодною зброєю кидалися в бій проти козачої кавалерії, ішли під кулеметний вогонь, гинули сотнями, не залишаючи своїх позицій. Біла кіннота несподівано прорвалася до Гуляйполя. Маючи ще 10 тис. повстанців, Махно спробував утворити заслін перед білими біля Гуляйполя. На деякий час махновцям вдалося вибити ворога з околиць Гуляйполя. Селяни Гуляйполя із сокирами та вилами вели рукопашний бій проти білогвардійців, надихаючись прикладом батька,

який перебував в епіцентрі бою. Кілька разів коні під Махном гинули, але сам він залишався неушкодженим. 8 червня 1919-го три кінні полки козаків вибили махновців з Гуляйполя. Під час боїв неподалік від Гуляйполя, на ст. Гайчур, були зосереджені частини Червоної армії (3 тис. бійців), що не втручалися в бій між махновцями та білими. За розрахунками Троцького, білі мали безперешкодно допускатися в район махновців, для того щоб знищити «анархістську заразу».

Ворошилов (у цей час він поєднував посади наркома внутрішніх справ УСРР і командувача 2-ї армії), отримавши наказ від Троцького про ліквідацію махновців, наказав Махнові та членам його штабу прибути для переговорів про реорганізацію військових частин на ст. Гайчур. Махно, зрозумівши, що готується розправа, утік просто з вагона Ворошилова, застреливши охоронця. Лічені хвилини відділяли його від підступної кулі. Частина махновської делегації не встигла відїхати зі ст. Гайчур і була заарештована й під охороною відправлена до Харкова, де махновці були негайно розстріляні. Серед арештованих і страчених були начальник штабу Озеров, заступники начальника штабу, командир полку, ад'ютант штабу, члени махновської ради. Троцький у своєму наказі від 18 червня 1919 р. підтвердив страту махновських командирів «штабу Махна». Загін ЧК особливого призначення і панцерний дивізіон під загальною командою комбрига К. Медведєва відзначався особливою жорстокістю щодо махновців. Цей загін заарештував близько тисячі махновців, частину з яких розстріляв.

Деякі командири запропонували відмовитися від опору червоним, але більша частина зібрання вважала, що Махну треба виступити проти червоних. Махно вирішив піти з посади радянського командувача і надати дивізії можливість воювати проти білогвардійців, захищаючи «вільний район». Тимчасово командування зосередилося в руках В. Білаша – начальника штабу. Кілька махновських полків і командирів виявили бажання йти за батьком, але Махно наказав їм залишатися на фронті до «особливого наказу». Отримавши вісті про розстріл махновців-штабістів у Харкові, батько змінює своє рішення. Він уже думає про помсту за розстріляних. Батько встиг видрукувати кілька тисяч листівок під назвою «Де влада – там немає свободи!». У листівках він попереджав, що за кожного розстріляного махновця будуть страчені «десятки червоних катів». Вирок на смерть було оголошено Троцькому і П'ятакову.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.